

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УКРАЇНІ

THE POSSIBILITY OF INTRODUCING E-JUSTICE IN CIVIL PROCEDURE IN UKRAINE

Ізарова І.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню стану і перспектив запровадження інформаційних та комунікаційних технологій в цивільне судочинство в Україні. З цією метою проаналізовано етапи запровадження новітніх технологій, зокрема фіксування технічними засобами та відеоконференціям як особливого режиму проведення судового засідання. Визначаються перспективи та напрями розвитку електронного правосуддя в цивільному судочинстві.

Ключові слова: правосуддя, цивільне судочинство, електронне правосуддя, відеоконференції, суд першої інстанції.

Статья посвящена исследованию состояния и перспектив внедрения информационных и коммуникативных технологий в гражданское судопроизводство. С этой целью проанализированы этапы внедрения новых технологий, в частности фиксирование техническими средствами и видеоконференции как особый режим проведения судебного заседания. Определяются перспективы и направления развития электронного правосудия в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: правосудие, гражданское судопроизводство, электронное правосудие, видеоконференции, суд первой инстанции.

The article is devoted to the status and prospects for the introduction of information and communication technologies in the civil procedure. For this we analyzed the stages of implementation of new technologies, especially, the fixing of procedure and the video as a special regime of the hearing. It was also analyzed the prospects and directions of development of e-justice in civil procedure.

Key words: justice, civil procedure, e-justice, videoconference, trial court.

Постановка проблеми. Щорічно в порядку цивільного судочинства в Україні розглядається близько півтора мільйона справ – за останні десять років кількість поданих до суду першої інстанції заяв коливалося від 1,5 млн справ у 2006 році до 2,4 млн справ у 2010 році [1]. Кількість звернень до суду свідчить, з одного боку, про те, що судова форма захисту є пріоритетною, але, з іншого боку, не можна сказати, що рівень довіри до системи цивільного правосуддя у суспільстві є задовільним. У зв'язку з цим існує необхідність реформування цивільного судочинства, ефективність функціонування якого ставиться під сумнів більшістю громадян країни. При цьому не можна з упевненістю сказати, що в сучасному світі існує така ідеальна система цивільного правосуддя, яка забезпечує ефективний захист прав громадян і задовольняє всі вимоги сучасних економічних реалій. Тим не менш продумане і обґрунтоване реформування системи цивільного судочинства надасть можливість в складних сучасних умовах досягти певного прогресу та удосконалити існуючу систему.

Як відмічають у багатьох джерелах, основними недоліками сучасних систем цивільного судочинства є надмірна тривалість та складність процедур розгляду справи в суді, високий рівень судових витрат, а також явна невідповідність чинних норм цивільного процесуального права вимогам економічного обігу і сучасним економічним відносинам в суспільстві. Всі ці проблеми є настільки давно притаманними цивільному судочинству, що їх остаточне вирішен-

ня ставиться під сумнів. Але останнім часом часто звертають увагу на ще декілька важливих завдань із реформування цивільного судочинства, що може призвести до істотного удосконалення процедури захисту цивільних прав у суді. Мова йде про реалізацію можливості використання інформаційних та комунікаційних технологій та інших технічних новацій при розгляді цивільних справ в судах. Успішна реалізація цього завдання, в свою чергу, призведе до збільшення доступності правосуддя, спрощення і прискорення процедур розгляду справ, а також до зниження судових витрат, що теж є вагомим фактором створення ефективного механізму правосуддя.

Стан дослідження. На сьогодні до зазначених проблем науковцями, на жаль, приділяється дуже мало уваги: декілька робіт присвячено електронному судочинству, зокрема І.В. Гавриленко, Н.В. Кушакова-Костицька, а також О.В. Кудрявцевої та В.В. Яркова – перспективам запровадження електронного правосуддя в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. За останні два десятиріччя в законодавстві багатьох країн світу зростає увага до цього питання. Так, в більшості країн ЄС були запроваджені зміни, пов'язані із запровадження системи обміну документами та повідомленням учасників за допомогою електронного суду. Так, в Рекомендаціях № R (95) 11 Комітету міністрів Ради Європи від 11 вересня 1995 року було сформульовано основні завдання із розробки та функціонування автоматизованих систем судової практики [2], а у травні 2008 року

Європейська комісія у спеціальному комюніке представила Стратегію європейського електронного правосуддя [3], основним пріоритетом якої є створення й підтримка функціонування Європейського порталу електронного правосуддя, яке визначається як застосування в організації роботи суду інформаційних та комунікаційних технологій, задля забезпечення високого рівня поінформованості громадян щодо їх прав і надання їм доступу до широкого спектра інформації й послуг усередині судових систем, різноманітну інформацію про діяльність органів судової влади, правила звернення до суду, процесуальне законодавство і судові системи країн-членів ЄС та суміжні інститути (медіацію, правове представництво в суді).

В проєкті Стратегії електронного правосуддя в ЄС на 2014-2018 роки (Draft Strategy on European e-Justice 2014-2018) [4] відмічається, що цей план визначатиме наступні кроки із впровадженню електронного правосуддя в правових системах країн-членів ЄС задля формування загальноєвропейської системи електронного правосуддя, враховуючи успіх першого такого плану 2009-2013 років. Відмічається те, що 16 липня 2010 року біло відкрито портал e-Justice, країнами-учасниками було запроваджено відеоконференцрежими, створено системи безпечного обміну даними тощо.

Вперше ідеї про необхідність використання інформаційних технологій були реалізовані в США ще наприкінці ХХ сторіччя. У 1988 році Федеральні суди Сполучених Штатів розпочали впровадження пробної версії системи доступу до судових актів – Public Access to Court Electronic Records (PACER, <http://www.pacer.gov>), яка забезпечувала доступ до судових документів через мережу Інтернет, можливість завантаження та друкування документів, а також одночасний доступ до файлів справи кількох осіб, а з 1998 року у федеральних судах США запроваджено систему «Управління справами / Електронний Архів справ» (Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF)).

Використання електронних систем в судах Англії та Уельса регулюється ч. 5 та Практичними вказівками до неї (Practice Direction 5A, 5B, 5C) Правил цивільного судочинства 1998 р. (Civil Procedure Rules) [5, с. 175] та передбачає програму електронного документообігу, яка діє в спеціалізованих судах з 1 квітня 2010 року. Практична вказівка 5C містить окремі положення, присвячені руху справи, інформація про використання електронної пошти для спілкування із судом, а також перелік документів, які можуть бути передані за її допомогою [6]. Для цього сторона надає суду адресу електронної пошти, за допомогою якої з нею можна зв'язатися; використовує адресу електронної пошти (не більше трьох), надану суду для подання документів, і, якщо суд вказав унікальний ідентифікаційний номер, вказує його в строці «Тема повідомлення», а також заяву про правдивість переданих документів (Statement of truth) та підпис.

Безперечно, суди США та країн Європейського Союзу мають набагато більше реальних можливостей для впровадження інформаційних та комунікативних

технологій, а також електронного правосуддя в судочинство, але системне вивчення та дослідження їх досвіду заслуговує на наукову увагу. Слід відмітити, що провадження інформаційних та комунікативних технологій та електронного правосуддя інших країнах проводилась послідовно впродовж більше десяти років шляхом проведення багаторічних пілотних проєктів, що дозволяло визначити за допомогою практичного застосування найбільш ефективні процедури, які доцільно запровадити в чинне законодавство.

В Україні першими етапами запровадження технічних новацій в цивільний процес можна вважати законодавче закріплення фіксування цивільного процесу за допомогою технічних засобів в ст. 197 ЦПК України. Так, на сьогодні фіксування цивільного процесу відбувається у трьох взаємопов'язаних формах: за допомогою технічних засобів; шляхом ведення журналу судового засідання, а також за допомогою складання протоколів про окремі процесуальні дії. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 197 ЦПК України суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу, що за даними судової статистики, здійснюється у 66,9% справах від загальної кількості розглянутих із ухваленням рішення [1].

Існуючий спосіб фіксації цивільного процесу не є ідеальним із ним пов'язані конкретні проблеми, які вимагають вирішення. Так, учасникам процесу і судам вищестоящих інстанцій недостатньо прослухати запис судових засідань задля того, щоб практично повністю відтворити проведений судовий розгляд, набагато більш ефективним був би відеозапис судових засідань, технічні умови проведення якого істотно не відрізняється від аудіозапису в сучасних умовах. Так, відеозапис процесу надасть можливість нормальної реальної фіксації судового засідання із вказівкою дати і часу проведення засідання, кола учасників тощо, а також забезпечить принцип безпосередності судового розгляду. Відеозапис як елемент фіксації цивільного процесу разом із журналом судового засідання надасть повне відображення візуальної та аудіо інформації про те, що відбувалося в судовому засіданні і можливість дійсно об'єктивного закріплення процесуальних дій так, як вони здійснювалися в судовому засіданні.

Наступним кроком із запровадження технічних новацій в цивільний процес слід визнати закріплення відеоконференції як спеціального режиму проведення судового засідання. Цей механізм, запроваджений у ст. 158-1 ЦПК України Законом № 5041-VI від 04 липня 2012 року про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, слід визнати доцільною та ефективною новелою чинного законодавства.

В сучасному світі відеоконференції уже достатньо давно є невід'ємною частиною судових процесів. Так, наприклад, у Великобританії режим відеоконференції в судах надає можливість будь-якому учаснику цивільного процесу, заінтересованому взяти участь в судовому засіданні, зробити це за допомогою відеокамери із іншого суду. Цей процес врегульований Законом про доступ до правосуддя 1999

року і надає можливість свідку або іншому учаснику процесу, який знаходиться в місті Бірмінген, наприклад, дати показання або взяти участь в засіданні, яке проводиться в суді міста Плімута за допомогою відеоконференції у суді за його місцем знаходження, який обладнаний необхідною технікою для проведення такої відеоконференції [7].

Можна відмітити, що успішне використання відеоконференцій в судах України зростає, особливо під час досудового розслідування та судового провадження в кримінальному процесі, в тому числі міжнародний – між Україною та Королівством Іспанія, а також в господарському процесі: за даними ДСАУ в 2013 році місцеві та апеляційні суди загальної юрисдикції провели 3362 судових засідання в режимі відеоконференції [8]. Інтенсифікація процесу запровадження відеоконференцій в цивільний процес є одним із пріоритетних завдань, оскільки одним із найбільш розповсюджених підстав для відкладення розгляду справи і їх несвочасного розгляду є неявка сторін та їх представників, що може бути вирішено шляхом розвитку відеоконференції як режиму проведення судових засідань.

Наступними кроками із запровадження інформаційних та комунікаційних технологій слід визнати електронне повідомлення учасників цивільного процесу та запровадження системи електронного документообігу в цивільному судочинстві.

В Україні Концепція «Електронний суд» була розроблена у 2012 році Державним підприємством «Інформаційні судові системи» [9], на розвиток положень Закону України «Про судоустрій та статус суддів», «Про доступ до судових рішень», «Про Національну програму інформатизації» та інших, а також Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [10] та Стратегічного плану розвитку судової влади в Україні на 2013-2015 роки [11].

Система електронного суду України має наступні завдання, визначені главою 3 Концепції електронного суду: надання можливості фізичній особі або організації направити до будь-якого суду країни підписаний електронним цифровим підписом позовну заяву (апеляційну чи касаційну скаргу) разом з пакетом супутніх документів за допомогою мережі «Інтернет»; надсилання стороні судового процесу електронної копії процесуального документа або повістки засобами електронного зв'язку (e-mail чи SMS); розробка та впровадження універсального формату обміну даними, завдяки якому стане можливою передача справ та документів між автоматизованими системами документообігу суду різних розробників [9].

З метою реалізації положень Концепції Наказом Державної судової адміністрації України від 07.09.2012 р. № 105 було затверджено Тимчасовий

регламент обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу [12], який визначає порядок подання учасниками судового процесу до суду документів в електронному вигляді, а також надсилання таким учасникам процесуальних документів в електронному вигляді паралельно з документами у паперовому вигляді відповідно до процесуального законодавства. Цим Наказом було також визначено порядок реєстрації і роботи користувачів в системі, подача та отримання судом електронних документів, а також надсилання документів користувачу.

Реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу розпочато у Святошинському районному суді міста Києва та Апеляційному суді Дніпропетровської області з 15 жовтня 2012 року, а за Наказом ДСА України № 72 від 31 травня 2013 року «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» [13] у місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції з 17 червня 2013 року запроваджено порядок щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу із застосуванням автоматизованої системи документообігу суду відповідно до згаданого Тимчасового регламенту обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу, але тільки в межах кримінального провадження. Безумовно, такий механізм в подальшому слід запровадити і в цивільному провадженні, в порядку якого розглядається більше ніж півтора мільйона справ на рік.

Висновки. Розумне та доцільне використання інформаційних та комунікативних технологій, зокрема електронного правосуддя, слід визнати одним із пріоритетних напрямів реформування сучасного цивільного судочинства. Успішна реалізація надсилання судами копій процесуальних документів в електронному вигляді учасникам судового процесу; визначення переліку справ, призначених до розгляду на Веб-порталі судової влади, запровадження смс-повідомлень дала змогу продовжувати реформи, зокрема, запровадити механізм надсилання учасникам судового процесу процесуальних документів в електронному вигляді (апеляційних та касаційних скарг та інших документів) впродовж 2014 року [14]. В зв'язку із цим слід активізувати дослідження і ініціювати проведення пілотних проектів із запровадження обміну електронними документами в порядку цивільного судочинства, особливо в судах першої інстанції, що зумовить істотну економію витрат суду та учасників процесу, а також спростить доступ до судочинства, полегшить документообіг в провадженні в суді першої інстанції, скоротить робочий час працівників судів та учасників процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2012 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]: від 11.12.2012 р. // Інформаційний ресурс Верховний суд України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.ns/f/0/45621B3620E398D6C2257AA0003BDFE1?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=45621B3620E398D6C2257AA0003BDFE1&Count=500&>.

2. Рекомендація R (95) 11 Комітета міністрів державам-членам относительно отбора, обработки, представления та архивации судебных решений в правовых информационно-поисковых системах от 11 сентября 1995 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_129.

3. European e-Justice Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/jl0007_en.htm.
4. Draft Strategy on European e-Justice 2014-2018 // Official Journal of the European Union (2013/C 376/06). – 21.12.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:376:0007:0011:EN:PDF>
5. Кудрявцева Е.В. Тенденции развития английского гражданского процессуального права после принятия Правил гражданского судопроизводства / Е.В. Кудрявцева. // Вестник гражданского процесса. – 2012. – № 2. – С. 173-185.
6. Practice Direction 5A, 5B, 5C Civil Procedure Rules [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part05/pd_part05c.
7. Video conferencing, HM Courts and Tribunals Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justice.gov.uk/courts/video-conferences>.
8. Проведення судових засідань в режимі відеоконференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/videoconference>.
9. Концепція електронного суду України / Державне підприємство «Інформаційні судові системи». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf.
10. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>.
11. Стратегічний план розвитку судової влади в Україні на 2013-2015 роки, затверджений рішенням Ради суддів України від 21 грудня 2012 року № 83. – Київ, грудень 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/83stratplan.pdf>.
12. Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : Наказ Державної судової адміністрації України від 07.09.2012 р. № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-realizaciyu-p-ilotnogo-proektu-shodo-obminu-elektronnimi--doc112626.html>.
13. Наказ ДСА України № 72 від 31 травня 2013 року «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://adm.zt.court.gov.ua/sud0670/35481/>.
14. Електронний суд в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kbs.org.ua/files/elsud_2013.pdf.